

Új szempontot fedezünk fel a Nonverbális jelek a szólásokban, közmondásokban fejezetében: a gesztus, mimika, tekintet nyelvi kifejezése (*Minden szentnek maga felé hajlik a keze*). A verbális kód – állapítja meg – a nonverbális üzeneteket is verbálissá tudja tenni, azaz nyelvi formává alakítja.

Rozgonyiné Molnár Emma frazeológia kutatásai tehát az 1970-es években indultak, és a kérdéskörrel a mai napig is foglalkozik. A kötetben a 2009-ből való tanulmány a legfrissebb. Természetes, hogy ez alatt az idő alatt jelentős szemléleti (ezzel összefüggésben terminológiahasználati) változások következtek be a szerző munkásságában.

Ha azt kérdezzük a kötet elolvasása után, hogy mit sorol a szerző a szólások, közmondások közé, azt gondoljuk, hogy a szűkebb (O. Nagy Gábor, Szemerkényi Ágnes és mások által) képviselt értelmezésnek a híve.

A kötetnek újdonsága és föltétlen érdeme, hogy megmutatja; ma sem csak lexikológiailag, hanem elméletileg – grammatikailag, szemantikailag, stilisztikailag, szövegtanilag – is lehet és kell foglalkozni a frazémákkal. A tanulmányok nemcsak a jelenleg frazeológiával foglalkozó szakemberek érdeklődésére számíthatnak, hanem ösztönző például szolgálhatnak az egyetemi magyar (vagy más, idegen nyelv, néprajz stb.) szakos hallgatóknak a szólásokkal, közmondásokkal való foglalkozásra.

V. Raisz Rózsa

ny. főiskolai tanár

**Wacha Imre: Kvaterkázás. Anekdoták a XX. század második felének nyelvészeiről, nyelvművelőiről.** Anyanyelvápolók Szövetsége, 2016. 296 lap

### Kruzsok, farsangok, blankiádák

Talán másfél évtizede Szolnokról, a magyar nyelv hete országos megnyitójáról fuvaroztam haza Wacha Imrét, Kemény Gábort és Szűts Lászlót. Szájról szájra szálltak az anekdoták élő és holt nyelvészekről, és olyan kedélyes légkör teremtődött, hogy mondtam: gyűjtsük össze ezeket a történeteket. Wacha Imre ezt megjegyezte, és az elmúlt időben többször megfenyegetett: ne merészeljem megírni, mert ezt ő akarja. (Majdnem megbántottam, amikor 2012-ben az Édes Anyanyelvünkben közzétettem egy csokor nyelvészeti anekdotát, és talán azzal is, amikor 2015-ben kiadtuk a Nyelvi anekdoták című kötetet, benne ugyancsak nyelvészeti történetekkel: Anyanyelvápolók Szövetsége, Inter Kft., Budapest, 2015). Wacha Imre 2015-ben mutatott egy kéziratot, tele volt Péchy Blanka-történetekkel. Mondtam neki, hogy én mára gondoltam. Most végre kiadta csaknem 300 oldalas anekdotagyűjteményét. Benne van szinte mindenki, aki 1950-től körülbelül a rendszerváltásig megfordult az ELTE nyelvészeti tanszékein, az MTA Nyelvtudományi Intézetében vagy a beszédművelő-nyelvűvelő mozgalomban. Wacha Imre nem száraz, lecsupaszított anekdotákat ad közre (én leginkább valamiféle kerek anekdotatárra gondoltam, olyasfélére, amit Békés István szerkesztett), hanem háttérmagyarázatokkal bőven ellátott, „kiegészített” anekdotákat. Ezáltal a Kvaterkázás több mint anekdotagyűjtemény: felfogható színes, részben önéletrajzi emlékezésnek, sajátos intézménytörténetnek, sőt, talán nyelvtudomány-történetnek, de leginkább nagyon kellemes olvasmánynak. A belső címlapon ez is szerepel: Innen-onnan, saját emlékeiből és pletykákból összehordogatta: Wacha Imre. (A kötetet Kovács Dániel szerkesztette.) Az olykor kicsit elszaladó és önisméltásba is hajló emlékezések a következő fejezetekbe vannak sorolva: Az egyetem (ELTE), A Kruzsok (az egykori legendás nyelvész kör), Az Intézet (a Nyelvtudományi), Az Intézet körül (Eötvös Kollégium, nyelvészportrék, irodalmárok), Bukfencek a nyelvűvelésben (nyelvűvelő anekdoták a Bolond bolseviktől Rákosi Mátvás szülőházáig – ha valaki nem ismerné ezt a két ősi poént, akkor el kell olvasnia a könyvet), Kongresszusok, értekezletek (mert megvan azoknak is a sava-borsa, például: Magnetofónagy és Az intézeti farsangok és Dréher néni), A győri és újhelyi versenyekről (a Wacha Imre által ötven éve [!] látogatott, szakmailag támogatott két nagy versenyhez kapcsolódó esendő és olykor kicsit pikáns történetek, pl. A sztriptíz táncosnő).

A kötethez hatoldalnyi névmutató járul, és ez lehetővé teszi, hogy ki-kki megtalálja benne azt a nyelvészt, közéleti személyiséget, akinek az esetére, anekdotájára kíváncsi. De ennél jobb végigolvasni a könyvet: hiszen ez valóságos, személyes tudománytörténet 1951-től főleg a rendszerváltásig, de néhány

személy esetében napjainkig. A legtöbbet szereplő (említett) személyek: Bárczi Géza, Bencédy József, Benkő Loránd, Bereczki Gábor, Czeglédy Károly, Deme László, Fabricius-Kovács Ferenc, Gáldi László, Graf Rezső, Grétsy László, Hercegi Károly, Hérics Lajosné, Imre Samu, J. Soltész Katalin, Kelemen József, Király Péter, Kodály Zoltán, Kovalovszky Miklós, Kováts Dániel, Lakó György, Lengyel Lajos, Lőrincze Lajos, Molnár József, Németh Gyula, Ország László, Pais Dezső, P. Balázs János, Péchy Blanka, Rákosi Mátyás, Szabadi Béla, Szabó Dénes, Szathmári István, Szépe György, Szűts László, Tompa József, Wacha Imre, Waldapfel József, Z. Szabó László, Z. Szabó Lászlóné, Zsirai Miklós.

Az „ismert-nemismert-nemúgyismert” anekdoták szórakoztatóak, egyben elgondolkodtatók. Merthogy a történetek egy része Wacha Imrétől származik, mások másoktól, tudom, hogy Imre bátyám sokaktól kért anekdotákat, és különösen a „humortalan” nyelvészekkel volt bajban, mert nem akarta, hogy bárki kimaradjon. Így is kimaradtak sokan, az idősebb korosztályból is, akikkel Wacha Imrének volt vagy lehetett kapcsolata. Vannak olyan szárnyas történetek, amelyek sok csatornán köszönnek vissza. Ilyenek például a Péchy Blankához köthető „blankiádák”, amelyek szinte folklórrá váltak. A történetek közül egyik sem bántó, sőt talán kicsit izgatottak lehetnek azok, akik kimaradtak. Ennek két oka van: Wacha Imre kapcsolatrendszere az utóbbi két-három évtizedben már nem öleli fel az egész magyar nyelvtudományt, és főleg az idősebb korosztályra, valamint a nyelvművelői körre korlátozódik. A másik ok, ezt Wacha tanár úr el is panaszkolta nekem, vannak nyelvészek, akikről nincsenek, nem keringenek anekdoták. Ezt folklorista beállítódású nyelvészként cáfolnom kellene, hiszen nincs olyan, hogy nincs történet, nincs anekdota, vagy hogy maibb kifejezést használjak: sztori. Csak talán valamiért nem terjednek az illető visszafogott, csöndes személyisége miatt, esetleg azért, mert nincsenek bensőséges barátai.

Wacha Imre emlékezéssel dúsitott nyelvészanekdotáit olvasva az is feltűnik, hogy mekkora szakadás van a korábbi és mai magyar nyelvtudomány világa között. A két világháború közötti és a második világháború utáni „nagy” nyelvészek világa ma már messiás történelem. Az én tanáraim még lelkesen emlegették Pais Dezsőt, Tosu tanár urat, rajongva emlékeznek Bárczi Gézára (Benő tanár úrra, ugyanis: „A radványi sötét erdőben / Halva találták Bárczi Benőt”), de az én korosztályom, sőt az utánam következő nemzedék nemcsak, hogy nem ismeri őket, de jórészt nem is idézi. És a nagy névsort sorolhatnánk Wacha Imre könyvéből: Deme László (neki nem volt ragadványneve?), Kniezsa István (Kenéz tanár úr). (A leggyakrabban említettek listáját korábban már gyűjtöttem.)

A másik érdekesség, hogy ez a nagy nemzedék mennyire más életet élt! Pais tanár úr tanszékvezető volt, de nem foglalkozott szervezéssel. Egyszer felhíborodott, hogy 11-re hívták össze a tanszékit: „Hajnalban?” És hogy az egyetemről minden kedden a Kruzsokba ment, ahol ülésrend volt? S hogy cédulákról adott elő, no meg felolvasott, a vesszőt és a pontot is kimondva? Próbálnánk ma cédulákról felolvasni... A társtanszék vezetőjét pedig így jellemzi Wacha Imre: „Bárczi Géza akadémikus professzor tanszékvezető is volt, tehát bürokratikus ügyeket is kellett intéznie. Ezeket a hét valamelyik napján elintézte a titkárnókkal és a helyettesével. Más napokon csak akkor járt be, amikor egyetemi órái, előadásai vagy fogadóórái voltak. (Egyéb napokon könyvtárakban kutatott vagy otthon írta előadásait, cikkeit, tanulmányait, könyveit)” (46). A kedves, enyhén fűszerezett anekdoták szülőföldje a beszélgetés, a társalgás és az összejárás. Ezzel mintha lenne némi kis gond manapság.

Egy kedves, bájos, nem túlmagyarázott anekdotával szeretném bizonyítani a kötet érdekességét, értékét.

Balogh Lajos nyelvjárakutató, a nyelvatlasz szerkesztőgárdájának oszlopos tagja így tette próbára Deme László türelmét. – Laci, te hogyan írnád le azt a szót, hogy pörköltkávé-keverék? Mert szerintem... kétféle értelmezés lehetséges. Ha különféle nyers kávé először összekeverik, és azután együtt pörkölik meg, akkor az: pörkölt-kávékeverék. De ha mindegyiket külön-külön pörkölik, azután keverik össze, akkor az: pörköltkávé-keverék lesz. Deme elmosolyodott, és csak ennyit mondott: – Menj a fenébe! (117).

Pais Dezső szójátéka: a női hölgy (47) máig él az ELTE-n, mindenki nevet rajta, de nem tudja a forrást. Deme László a szójátékaival is feltűnt (többek között az intézeti farsangokon). A kollégák kiforgatott nevükön állítólag nem sértődtek meg: Magnetofónagy (Fónagy Iván), Gyönyöre Gyuri (Szépe György), Ágáldi László (Gáldi László), Pávián Fál (Fábián Pál). Emlékeim szerint hasonló – talán néha már bántó – szójátékokkal gyakran szórakozott Zsilka János és Jónás Frigyes. Mindketten hiányoznak ebből a kötetből (Wacha tanár úrnak nem volt kapcsolata velük), és őket már nem lehet megkérdezni. Péchy Blankát azonban megsértette egyszor Szende Aladár a következő rigmussal:

Szép madár a búbos banka, / Éljen soká Péchy Blanka. „Vélhetőleg a búbos bankának szintén alliteráló másik neve (büdös banka) juthatott Blanka asszony eszébe. Bizony Zé tanár úrnak (Z. Szabó Lászlónak) és Duci asszonynak (Z. Szabó László felesége) sok fáradságába került Blanka asszonyt meggyőzni arról, hogy – mivel az ő tihanyi kertjükben is fészkelte egy ilyen madár – a búbos bankának szép, színes tolla van, és egy kedves szép madár” (249).

Lőrincze Lajos egyik társalgási, figyelmeztető fordulata szinte szállóigévé vált:

„Lőrincze kiváló társasági ember volt. Szívesen anekdotázott, főleg saját gyermekkoráról, nyelvjárásgyűjtő útjairól mesélt szívesen. Szeretett a társaság középpontja lenni. S ha valaki közbeszólt, megzavarta elbeszélését, rá is szólt: – Benne van kend a passióban?” (260).

Bár a vidéki nyelvészek alig fordulnak elő az anekdotagyűjteményben, Kálmán Béla azért kivétel: Egy alkalommal az igazoltató rendőr kérte a személyi adatait: – Neve? A válasz: – Kálmán Béla. – Hol született? Kálmán Béla válasza: – Lakompakon. Erre a rendőr felcsattant: – Nem azt kérdeztem, hol lakik, hanem, hogy hol született. (Kálmán Béla válaszát így értette: Lakom Pakom) (133).

Benne élek a nyelvészeti közéletben, de ilyen kedves anekdotákat mostanában nem ismerek. Nem kedveseket, sokat. Nincsenek humoros farsangok, nincsenek nagy intézeti, családi kirándulások, nincs már nyelvészeti vicclap (ifjúkoromban magam is szerkesztettem egyet, a Nyisz-szót. Nyisz = Nyelvész Invalidusok Szövetsége, ugyanis 1981-ben nyelvjárásgyűjtés közben árokba borult a buszunk, többen megsérültünk, és ezután humoros programokkal igyekeztünk oldani a traumát. Jóval többet erről Fodor Katalin tanárnőtől lehet tudni.)

Persze Wacha Imre tiltása ellenére csak összehoztam egy Nyelvi anekdoták kötetet, és benne vannak nyelvészeti anekdoták is. Wacha Imre is szerepel benne. A nyelvésztáborban szintén folyik a szó, és kerekednek az anekdoták. A világ változott meg, vagy mi? Egy Wacha Imre anekdotával kiegészítem a könyvét:

Fischer Sándor, Deme László és Wacha Imre előad valahol, mindegyikre 20-20 percet szántak. Fischer Sándor 40, Deme László 30 percet beszélt. A többi idővel Wacha Imre gazdálkodhatott.

\* \* \*

A tudomány humora más tudományágakat is érint. Mások is állítottak össze könyvet e témában: Bisztray Gyula: Jókedvű magyar tudósok (Gondolat, Budapest, 1972). Beck Mihály: Humor a tudományban (Akadémiai, Budapest, 2010). Ebből való ez a történet:

A világhírű magyar matematikus, Erdős Pál is humoros ember volt, saját életkorán viccelődve gyakran említette, hogy ő 2,5 milliárd éves, mert fiatal korában azt mondták a kozmológusok, hogy a Föld életkora 2,5 milliárd év, de mire megöregedett, már azt, hogy 5 milliárd.

A KöMal Fórumon (Középiskolai Matematikai Lapok) efféle humor gyűlik:

Egy kis szög és egy nagy szög felszáll a villamosra, és leülnek mindketten. Később felszáll egy öreg szög is, mire a kis szög udvariasan átadja neki a helyét. Megszólal a nagy szög: – Jól van! Derékszög!

Bizonyítsuk be, hogy  $2+2=5$ . A bizonyítás indirekt. Tétélezzük fel, hogy  $2+2=6$ . De hisz ez hülyeség. Tehát  $2+2=5$ .

\* \* \*

Wacha Imre könyve kordokumentum, egy letűnt, sok tekintetben értékes világ záróköve. Élvezettel olvassuk, de attól tartok, felgyorsult világunkban, amikor már a múlt évtized sem számít, kevesen fogják végigolvasni. Bár nem ismertem, nekem még mond valamit Tosu tanár úr, de tanítványainknak már nem sokat. Legutóbb két magyar nyelvész nevét sem tudták felsorolni.

Balázs Géza

egyetemi tanár

ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék